

Economie examen VWO 2024 – tijdvak 1

Herziene Aanbevelingen voor de correctie, als aanvulling op het correctievoorschrift (CV) van het CvTE

(definitieve versie – een eerder gepubliceerde versie bevatte een fout in de aanbeveling bij vraag 25)

Opmerkingen:

- **formeel is/blijft het correctievoorschrift van het CvTE leidend;**
 - **nadrukkelijk zij gewezen op art. 3.3 van het CV; het correctievoorschrift geeft veelal voorbeeldantwoorden**
-

Opgave 1 – Duurzaamheid stimuleren

Vraag 1

- Deelscore 1:
Welke voorbeelden van negatieve externe effecten zijn (niet) goed te rekenen?
 - Voorbeelden die direct te relateren zijn aan consumptie zijn onjuist.
 - Ieder negatief extern effect, dat gerelateerd kan worden aan productie kan juist zijn. Denk hierbij aan milieuvervuiling en voorbeelden die in het verlengde daarvan liggen, zoals CO₂-uitstoot.
- Deelscore 2:
 - Antwoorden, waarin verwoord is dat de effecten óf niet in de kostprijs zijn opgenomen óf dat de kosten afgewenteld op de maatschappij kunnen juist zijn.
 - Maatschappelijke kosten kunnen ook niet monetair zijn.

Vraag 2

- Het betreft hier eenvoudige getallen.
Het noemen van de stijging van de marktprijs van € 2,-, de heffing van € 4,- en een doorberekening van 50% volstaat voor de maximumscore.
- Elke berekening, waarbij gedeeld wordt door de marktprijs (en dus niet door de heffing), levert 0 punten op.
Bijvoorbeeld: de berekening (2 / 18) levert 0 punten op.
- Deelscore 2:
Doorwerkfout mogelijk: bij gebruik van een foutief heffingsgetal (gebruikt in deelscore 1).

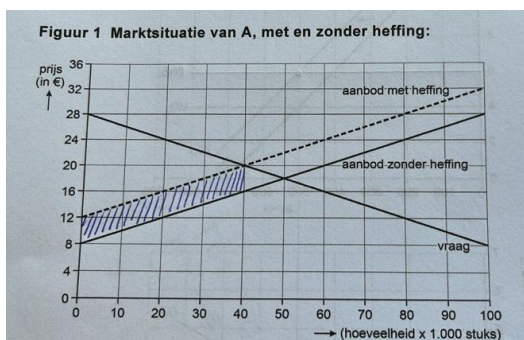
Vraag 3

- In alle gevallen geldt, als bij het antwoord x 1.000 niet is uitgevoerd, dus de CO2-uitstoot daalt per saldo met 50. – 1 punt
- Voorbeelden van antwoorden die deels juist zijn:
 - Een veel voorkomende fout is dat de aanbodlijn wordt: $Q_a = 2(P-5) - 20 = 2P - 30$.
Dan komt er daarna uit:
 - bij de 4e gedachtestreep: $P = 27,50$ en $Q = 25.000$, de CO2-uitstoot neemt af met $5.000 \times 2 = 10.000$ kg., en
 - bij de 5e gedachtestreep: Per saldo is de CO2-reductie $60.000 + 10.000 = 70.000$ kg.
Hier is 1 fout gemaakt, dus 3 scorepunten.
 - Een ander voorbeeld van een juist antwoord is:
 $360.000 - 310.000 = 50.000$ kilo. Mits alle berekeningen kloppen, uiteraard 4 punten. Als de leerlingen de Q_a -vergelijking fout hebben, dan krijg je $360.000 - 290.000 = 70.000$ kilo. Als de rest klopt, dan hiervoor 3 punten.
 - Voorbeeld van een antwoord voor maximaal 3 punten:
Er zijn ook leerlingen die de Q_v -vergelijking wijzigen. Soms als enige wijziging, soms als wijziging samen met Q_a , waarbij de wijziging in Q_a soms goed en soms fout is. Zien we dit als: 3e gedachtestreepje verkeerd uitgevoerd, dus dat kost 1 punt.
 - Voorbeeld van een antwoord voor maximaal 2 punten:
Leerlingen berekenen de nieuwe evenwichtsprijs door van de oude evenwichtsprijs 5 euro af te trekken, dus $P = 20$. Dat is een versimpeling van de opgave. De leerling mist dan de correcte uitwerking zoals bedoeld bij het 3e (Q_a fout) en 4e gedachtestreepje.
(Als een leerling geen nieuwe aanbodfunctie opstelt, levert het antwoord dus maximaal 2 punten op.)

Vraag 4

Ondanks het feit, dat de opmerking in het CV in de meervoudsvorm is gesteld, is er slechts één andere arcering mogelijk, te weten:

- het andere voorbeeld van een juist antwoord voor markt A:

- dus:

- een antwoord met een arcering (met hetzelfde oppervlakte) op een andere plaats in de grafiek voor markt A is niet juist;
- andere arceringen bij markt B dan die in het correctievoorschrift zijn niet juist.

Vraag 5

- Deze vraag dient via de korte termijn benaderd te worden. Antwoorden, waarin de GCK meeberekend zijn, kunnen daarom niet het volledig aantal punten opleveren.
- Antwoorden waarin gerefereerd wordt aan totale opbrengsten en totale kosten van deze individuele producent (Knop) kunnen niet juist zijn; de individuele afzet is immers niet bekend.
- 1^e deelscore:
 - Een ander voorbeeld van een juist antwoord (voor deze deelscore) kan zijn: Een antwoord, waarbij de leerling uitgaat van een opbrengst per stuk van $\text{€ } 20 - \text{€ } 4 = \text{€ } 16,-$ (producentenprijs).
 - Indien GCK is opgenomen in de berekening $\rightarrow 0$ p (zie gevolg bij 2^e deelscore)
- 2^e deelscore:
 - Doorwerkfouten mogelijk, indien leerlingen bij deelantwoord 1 de GCK hebben meeberekend (met conclusie dat $(5 + 4 + 12) > 20$, wat leidt tot stoppen met produceren)
 - Antwoorden, waarin gerefereerd wordt aan het terugverdienen van de constante kosten, kunnen ook juist zijn.

Vraag aan CvTE:

De figuur is strijdig met de tekst. Uit de stijgende aanbodlijn valt af te leiden dat er sprake is progressief variabele kosten, in plaats van proportioneel variabele kosten. Immers stellen de marginale kosten de leveringsbereidheid voor. In de markt van volledige mededinging is de productietechniek voor alle aanbieders gelijk, en dus ook de kostenstructuur. Elke bedrijf op deze markt heeft, af te lezen uit de figuur, dus te maken met progressief variabele kosten.

Reactie CvTE:

In een marktform van volledige mededinging is het niet noodzakelijkerwijs dat alle producenten dezelfde kostenstructuur hebben. Hoewel perfecte concurrentie veel voorwaarden veronderstelt die de marktdynamiek standaardiseren, veronderstelt zij niet dat de kostenstructuren van alle leveranciers gelijk. Variaties in efficiëntie, inputkosten, schaalvoordelen en toegang tot technologie kunnen leiden tot verschillen in kostenstructuren tussen bedrijven die bij een volkomen concurrerende markt actief zijn (zie o.a. *Microeconomic Theory: Basic Principles and Extensions* van Walter Nicholson and Christopher Snyder). De context van bedrijf Knop levert de kosten aan waar leerlingen mee moeten werken: zowel de GCK als de GVK worden gegeven. Dit is een vereenvoudiging waar Knop de marktprijs als gegeven ervaart, inclusief de heffing. Knop is immers hoeveelheidsaanpasser en neemt uit figuur 1 dus de marktprijs af. Daarmee is het item voor leerling te beantwoorden en verwachten wij dat er geen sprake is van verwarring. Indien een leerling het rekenkundige verband tussen de marginale kosten en aanbodcurve herleid, doen zij meer dan de syllabus vereist (D1.11) en moet het antwoord, indien juist, ook goedgekeurd worden.

Vraag 6

Als een leerling meldt dat een prijsdaling van B leidt tot minder vraag naar A / er is sprake van substituten, heeft hij uitleg gegeven van de positieve kruislingse prijselasticiteit, en dit daarmee impliciet verwoord.

Opgave 2 – Staat van de schulden

Vraag 7

- Het aanpassen van de obligatierente door de overheid om staatsobligaties aantrekkelijker te maken, kan gelezen worden als een verwoording van de marktsituatie. Dus antwoorden waarin alleen gesteld wordt, dat de overheid de rente verhoogt en daarmee suggereert dat de overheid monetair beleid voert, zijn onjuist.

Vraag 8

- $2,4 < 4,3$ levert 0 punten op.
- $2,4\% \times 175\%$ van het bbp = $4,2\%$ is voldoende voor de eerste deelscore.
- Verkeerd aflezen van de grafiek levert aftrek van een scorepunt op.

Vraag 9

- Consumptie kan in deze context ook verwoord worden als effectieve vraag / bestedingen.
- Antwoorden via uitkeringen kunnen juist zijn.
- Antwoorden via lagere bestedingen → lagere winsten → lagere opbrengsten vennootschapsbelasting kunnen juist zijn.
- Deelscore 1:
Bij een antwoord via indirecte belastingen is de verwoording van inkomens niet essentieel.
- Deelscore 2:
De essentie van dit deelantwoord is de beperkte daling van de staatsschuld.

Vraag aan CvTE:

Deelscore 2:

Stijgen de belastinginkomsten minder *dan verwacht*?

M.a.w.: wat is de essentie van het uitverdieneffect?

Reactie CvTE:

“Minder dan verwacht” is een verwoording van de totale toename van de belastinginkomsten die lager is dan de initiële toename van de belastinginkomsten op basis van het oorspronkelijke inkomen. Dus eerste deelscore beschrijft het uitverdieneffect en tweede deelscore beantwoordt dat er een beperkt effect is op de daling van de staatsschuld. Daarvoor is wel een uitleg nodig (zodat het niet enkel het herhalen van de vraag is).

Vraag 10

- Een vergelijking tussen het brutoloon en nettoloon levert geen puntaftrek op, omdat het hier de *belastingwig* betreft.
- Antwoorden waarin uitgelegd wordt dat een daling van het nettoloon wordt afgewenteld op de werkgever, kunnen juist zijn.
- BBP kan gezien worden als een verwoording van productie.

Vraag 11

Vraag aan CvTE:

Naar ons idee kunnen antwoorden via een daling van de staatsschuld ook juist zijn (tellereffect).

In het CV worden deze antwoorden uitgesloten door de restrictie "Een juist antwoord bevat" (ejab).

Reactie CvTE:

Antwoorden via het teller-effect kunnen ook goed zijn. Echter, ook deze redeneringen lopen via het bbp:

De investeringen hebben een stimulerend effect op de economische groei (= stijging productie / bbp), en daardoor zullen de belastingontvangsten toenemen waardoor de staatsschuld kan dalen (en dus de staatsschuldquote ook kan dalen).

Noot: Door investeringen neemt in eerste instantie de staatsschuld toe (eerste orde effect), waardoor de staatsschuldquote zal stijgen. Door het tweede-orde effect, de investeringen leiden tot een groei van de economie waardoor de belastinginkomsten toenemen, neemt de staatsschuld weer af.

Vraag 12

- Deelscore1:
 - Het verwoorden van de werking van de vermogensmarkt is essentieel voor het behalen van scorepunten,
 - Antwoorden, waarin het aanbod toeneemt kunnen ook juist zijn,
- Een voorbeeld van een antwoord van een *onjuist* antwoord (dus 0 punten):
Door de aflossing van de overheid komt er geld in handen van de gezinnen, die dat gaan besteden.

Opgave 3 – Valutaverzekering

Vraag 13

- Antwoorden, waarin voorbeeldberekeningen worden gemaakt, kunnen ook juist zijn.
- Deelscore 1:
Relatief is niet noodzakelijk voor het behalen van dit scorepunt. Absoluut is ook juist.
- Deelscore 2:
Het scorepunt kan niet behaald worden, als vanuit de import is geredeneerd.

Vraag 14

Mogelijke puntenverdeling:

- Eerste punt:
Verwoording van verschillende premies voor hoge en lage risico's is voldoende voor 1p; het benoemen van de kenmerken van goede en slechte risico's staat al in de bron, en hoeft daarmee niet apart benoemd te worden.
- Tweede punt:
Verwoording van het tegengaan van averechtse selectie is ook goed. Bijvoorbeeld: de goede risico's blijven in de verzekering.

Vraag 15

Vraag aan CvTE:

Is een situatie, waarin een verzekerde gaat handelen met handelspartners met hogere risico valuta's, te rekenen tot moral hazard?

Reactie CvTE:

Moral hazard doet zich voor wanneer het gedrag van de verzekerde partij verandert op een manier die het risico voor de verzekeraar vergroot na het afsluiten van de verzekering (bijvoorbeeld bij een doorlopende reisverzekering of een tandartsverzekering). Bij het afsluiten van een valutaverzekering is de keuze voor de handelspartner al gemaakt. In de context van de opgave is de verzekering gelijktijdig gekoppeld aan de transactie (tabel 1). Als je vooraf besluit om te gaan handelen met een bedrijf uit een hoog-risico land omdat het risico bij de verzekeraar, dan is dat averechtse selectie, zoals ook iemand die een beugel nodig heeft een tandartsverzekering zal gaan afsluiten. In onze ogen is er dan sprake van een keuze vooraf en maken wij de keuze om geen voorbeelden toe te voegen van antwoorden die stellen dat er wel sprake is van moral hazard.

Vraag 16

- Een andere conclusie dan "ja" is niet mogelijk.
- Het afsluiten tot een verzekering/contract leidt niet per definitie tot het teniet doen van verzonken kosten. Daarmee is het noemen van het afsluiten van een contract niet essentieel voor het behalen van het punt (zie syllabus F2 2.1).
- Voorbeelden van juiste antwoorden:
 - Ja, er is hier sprake van een specifieke investering.
 - Ja, want deze kosten worden niet terugverdiend/teruggedraaid / kunnen (ook) in de toekomst niet meer worden terugverdiend/teruggedraaid.

Vraag 17

- Een ander voorbeeld van een juiste berekening is:
 - $(1/1024 - 1/980) / 1/980 \times 100 = 4,3\%$
 - $0,5\% + 6 \times 0,25\% = 2\%$
 - Arco heeft 2% van de contractsom moeten betalen om 4,3% ervan terug te krijgen, dus heeft hij voordeel gehad van het afsluiten van de verzekering.
- De berekening kan ook in Rwandese Frank worden uitgerekend.
- 2e deelscore:
 - Bij gebruik van 7 maanden geen aftrek (het is niet ondubbelzinnig duidelijk dat de betaling op 1 juli impliceert dat er 6 maanden zijn verstreken; het zou ook om 6 maanden en één dag kunnen gaan).
 - Voor de tweede deelscore is het gezien de vraagstelling voldoende als leerlingen constateren dat er voordeel is geweest, omdat 515.625 groter is dan 240.000. De omvang van het voordeel (275.625) is niet relevant.
 - Een foutief voordeel vergelijken met premie van 240.000 en goede conclusie kan één punt opleveren.

Opgave 4 – Onder de motorkap

Vraag 18

- Het benoemen van de verschuiving van de lijnen, zonder onderbouwing, levert 0 punten op.
- deelscore 1:
 - Essentieel is het verwoorden van inflatie.
 - Hogere bestedingen kunnen gelezen worden als overbesteding.
- Deelscore 2:
 - Bij het verwoorden van de productiekosten, is het verwoorden van reëel essentieel.
 - Bij het verwoorden van winstmarge, is het verwoorden van reëel niet essentieel.

Vraag aan CvTE:

Hoe om te gaan met de kanttekeningen bij het model... (zie presentatie van Bas Jacobs tijdens de door Vecon georganiseerde nascholingsbijeenkomst 'Ervaringen met het IS-MB-GA-model op 5 april)

Reactie CvTE:

Het item be vraagt om met behulp van de GA-curve uit te leggen dat de reële productie in Westland zal stijgen. Daarvoor moet in eerste instantie worden bepaald in welke situatie de economie zich bevindt. Voor de eerste deelscore moet dus worden bepaald dat het inkomen is toegenomen als gevolg van de toegenomen bestedingen (overbesteding). Daardoor zal de inflatie hoger zijn dan de verwachte inflatie.

In deelscore 2 staat dat een hogere inflatie dan verwacht de reële productiekosten dalen (omdat nominale prijzen op korte termijn vastliggen in contracten). Als gevolg daarvan zal de productie stijgen.

De vraag heeft dus betrekking op het IS-MB diagram waar het inkomen (en reële rente) wordt bepaald, om vervolgens in het GA-diagram de inflatie en productie te bepalen. Dit is een letterlijke verwoording van domein I4.4 bolletje 3. De keuze om de lijn van de syllabus aan te houden is om ervoor te zorgen dat we letterlijk het gedachtengoed van de commissie Jacobs hanteren (zie verantwoordingsdocument).

Vraag 19

- Het benoemen van de verschuiving van de lijnen, zonder onderbouwing, levert 0 punten op.
- Deelscore 1:
Hogere bestedingen kunnen gelezen worden als overbesteding.
- Deelscore 2:
Het doel van het verlagen van de rente is het bereiken van een hogere inflatie via de bestedingen. Het al dan niet bereiken van die doelstelling is niet essentieel.

Vraag 20

Reële rente hoeft niet. Rente is ook goed

Vraag 21

- Deelscore 2:
Essentieel is dat de GA-curve loopt door het coördinaat (500,4), en evenwijdig is getekend aan GA_0 .
- Deelscore 3:
Oostland is een gegeven; daarbij geen doorwerkfouten mogelijk.
Doorwerkfouten zijn wél mogelijk bij Westland, vanuit zowel deelantwoord 1 als deelantwoord 2.

Opgave 5 – Vissen naar winst

Vraag 22

- Deelscore 1:
Zowel MO als MK moeten worden uitgewerkt.

Vraag 23

- Deelscore 1:
Andere voorbeelden van juiste antwoorden:
 - De consument wordt minder prijsgevoelig naarmate hij/zij een hoger inkomen heeft, dus is de vraag minder prijselastisch.
 - Een consument reageert minder sterk op een prijsverandering dan voorheen, dus de elasticiteit is veranderd.
 - Door de toegenomen welvaart zullen consumenten naar meer dingen kijken dan alleen de prijs van de vis, ze zullen daarom minder reageren op een prijsverandering en dus is de vraag minder prijselastisch.
 - Daarnaast kan de eerste deelscore behaald worden:
wanneer een leerling een hogere betalingsbereidheid verwoordt (men kan zich een hogere prijs veroorloven / vis drukt minder op het budget) zolang het maar gekoppeld wordt aan minder reactie op een prijsstijging.
 - Er zijn ook redeneringen denkbaar, waarbij de vraag *prijselastischer* wordt:
 - In de vroege middeleeuwen was vis noodzakelijk om te overleven, dat is door de gestegen welvaart niet meer het geval. Omdat het geen noodzakelijk goed meer is zal er meer reactie komen op een prijsverandering.
 - Door de gestegen welvaart kan men zich alternatieven voor vis veroorloven. Wanneer de prijs van vis stijgt kiest men met een ander product en daalt de vraag naar vis meer dan voorheen.
*Argumentatie waarom dit goed gerekend kan worden:
In de vraag wordt om een verandering van de elasticiteit gevraagd, en er is niet gegeven dat deze inelastischer wordt.*
- Deelscore 2:
Antwoorden waarin concurrentie wordt uitgeschakeld en dus het aantal aanbieders afneemt, zijn niet juist.

Vraag 24

- Deelscore 1:
 - De getallenafweging voor beide spelers is essentieel voor het behalen van dit scorepunt.
 - Een onderbouwing via de best-response methode kan juist zijn.
- Deelscore 2:
Let op: getallen staan tussen haakjes

Vraag 25

- Deelscore 1:
De strategieën / acties / keuzes van Dirdam én Nednol dienen uitgelegd te worden.
- Deelscore 2:
Gezien de keuzes van Dirdam en Nednol (zoals aangegeven in het CV) treedt Syrap toe met een lagere prijs, omdat de winst voor Syrap dan hoger is dan toetreden met de kartelprijs ($14 > 10$).

Toelichting:

Het staat niet onomstotelijk vast dat Syrap een dominante strategie heeft. En daarom moeten de keuzes van de andere spelers worden verwoord.

Dit zorgt ervoor dat de genoemde voorbeelden in de eerder gepubliceerde versie tot 0 punten leiden:

- De dominante strategie van Syrap is toetreden met een lagere prijs, (ongeacht de keuze van zowel Nednol als Dirdam) $\rightarrow 0p$;
- Syrap zal toetreden met een lagere prijs, ongeacht de keuze van zowel Nednol als Dirdam, *zonder benoemen van de keuzes van Nednol en Dirdam* $\rightarrow 0p$;
- Syrap kiest voor verlagen, want ongeacht de keuze van de anderen (Nednol en Dirdam) is de uitkomst voor Syrap dan altijd hoger dan wanneer Syrap de kartelprijs hanteert *zonder benoemen van de keuzes van Nednol en Dirdam* $\rightarrow 0p$.

Opgave 6 – Groeien tot de top

Vraag 26

- Opmerking: in de vraagstelling staat “bij figuur 1”, niet “aan de hand van”,
- Er hoeft in het antwoord geen vergelijking gemaakt te worden tussen Keynes en de Nieuw-klassieken.
- Andere voorbeelden van een juist antwoord:
(waarbij zij opgemerkt dat in de vraagstelling staat: “bij figuur 1”, niet “aan de hand van”)
 - Het gaat hier om een Keynesiaans model, omdat het gaat om korte termijn
 - Het gaat hier om een Keynesiaans model, de bestedingen staan centraal,
 - Het gaat hier om een Keynesiaans model, het gaat uit van actief overheidsbeleid,
 - Het gaat hier om een Keynesiaans model, want $Y = EV / Y = C + I + O + E - M$
(hiermee wordt aangetoond, dat het inkomen voortvloeit uit de bestedingen).
- Rente kan niet als argument worden gebruikt, want rente is niet in de stamtekst dan wel de figuur opgenomen.

Vraag 27

- Er moet een vergelijking gemaakt worden voor de maximumscore.
- Deelscore 1:
 - Antwoorden via een spaarlek zijn niet juist; besparingen zijn niet opgenomen in het model.
 - Antwoorden via een belastinglek zijn niet juist; dat is bij beide opties even groot.

Vraag 28

Een antwoord met een omschrijving van afnemende meeropbrengsten kan ook juist zijn.

Vraag 29

- 2^e deelscore:
In figuur 2 gaat het alleen om L en Y, dus over de factor arbeid en arbeidsproductiviteit.